

TÜRKİYENİN AZALAN MEMELİ HAYVANLARI HAKKINDA

THE DECREASE OF WILD MAMMALS IN TURKEY

Doç. Dr. Bahtiye MURSALOĞLU
Ankara Üniversitesi, Zooloji Kürsüsü

Evcil formları ve üzerlerinde yapılan araştırmalar ile insanlara çok yardım edegelmiş olan yabani memeliler, otlak, orman, sular gibi yaşama alanlarını, bazı menfaatleri ve insanın yetiştirdiği bazı ürünleri insanla paylaşmak talihsizliği yüzünden, yayılma ve çoğalma konusunda insan baskısına en fazla maruz kalmış omurgalı sınıfıdır. Hele Türkiye gibi kıtalararası bir köprü üzerinde yaşayanları, insanların bitmez göç ve savaşlarının da etkilerine dayanma zorunda kalmışlardır. Bu insanların sebep oldukları tabii zararlar nasıl Anadolu ortasındaki steple Orta Asya steplerini yaklaştırarak aradaki orman bölgelerini yavaş yavaş silmişse, buna bağlı olarak memelileri de büyük ölçüde etkisine almıştır.

Yabani memeliler üzerinde ilmi araştırmalar ancak 18. yüzyılda başlamış olduğundan, dünyanın bir çok yerlerinde yaşayan memelilerin yayılma ve nüfus dalgalanmaları henüz tamamiyle tespit edilmemiştir. Türkiyede bu araştırmalar, DANFORD ve ALSTON'un sonuçlarını 1877 ve 1880 de yayımladıkları seyahatleri ile başlamıştır; fakat bugüne kadar tek tük çeşitler veren süreksiz çalışmaları aşarak olumlu bir gelişme gösterememiştir. Bu yüzden Türkiye memelilerinin azalıp çoğalmaları hakkında elde hiç bir araştırma yoktur.

Türkiye memeli çeşitleri ve yayılışlarını tespit amacı ile Türkiye içinde dolaşılırken, bu yönde bir başlangıç olmak üzere köy ihtiyarları, korucuları ve avcılardan not toplanmağa başlanmıştır. Bu notlar kendi gözlemlerimizle birleşince, bugünden bir insan ömrü boyunca geri gidecek kadarlık bir zaman içinde bile bazı memeliler hakkında fikir verecek bazı faktörler ve sonuçlar meydana çıkarmıştır.

Memelilerimizin azalmalarında etki yapan faktörleri kısaca şöyle toplamak mümkündür:

A. Ormanların azalması: Yaşama alanını darlaştırarak doğrudan doğruya veya azalan akarsular yolu ile dolaylı olarak.

B. İnsan nüfusunun artması: Ormanları azaltmak, avcılığı memeli nesillerinin kökünü kurutacak kadar ağır bir hale sokmak, gittikçe daha fazla alanı kültür altına almak, sulamada suları gün geçtikçe daha fazla kullanmakla.

C. Müsamahasızlık: Halk, yabani memeliler hakkında bilgisi çok az olduğundan, kısmen merak, kısmen de korku ile hiç bir yabani memeliye müsamaha etmemektedir. Eti veya kürkü işe yarasın veya yaramasın şiddetle kovalamak ve telef etmek suretiyle.

Bu üç faktör memelilerimize olumsuz etkileri ile her tarafta karşımıza çıkıyorlar. Bu faktörler etkisinde Türkiyede azalmakta oldukları artık inkâr götürmez memeliler ELLERMAN ve MORRISON-SCOTT (1951) ine "Checklist of Palearctic and Indian Mammals" adlı eserinde kullanılan isimleri ve sistematikleri ile kısaca şunlardır:

Carnivora takımından:

Canis lupus campestris Dwigubski = Kurt: İnsan nüfusunun artması yüzünden 30 yıl önce kış boyunca rastlandığı ve evcil hayvanlara zarar verdiği yerlerde bugün görülmez olduğu veya pek nadir görüldüğü, nüfusun arttığı bölgelerde herkesce bilinen bir şeydir.

Ursus arctos syriacus Hemprich et Ehrenberg = Ayı ve *Martes martes* L. = Ağaç sansarı ormanlarımızla birlikte azalmaktadırlar. *Lutra lutra* L. = Su itisi veya su samurunu bu gün, 1877 de DANFORD ve ALSTON'un Maraş civarı ve Toroslarda kayıt ettikleri miktarlarda bulmak imkânsızdır. Ankaranın hemen kuzeyindeki Kara Göl civarındaki Kışlacık köyünden geçen Karaçayda 3 yıl öncesine kadar köy yakınlarında bile su itileri yaşamakta iken, son yıllarda Karaçayın sebzeçilikte kullanılmaya başlaması ile bu hayvanların bugün ancak suyun göle yakın yüksek kısımlarında pek az sayıda kalmaları, Torosların güneyindeki bitek ovalarda 15-16 yıl evveline kadar sık sık rastlanan su itilerinin artan zirai sulama ile ortaldan kalkmaları, sulamanın ne derecelere kadar etki yapabileceğine canlı ve güzel nümunelerdir.

Felis silvestris caucasica Satunin = Yaban Kedisi: Avcıların yanlışlıkla vurup attıkları ve elimize geçen nümunesini gösterdiğimiz halde bile halktan hiç tanıyanı çıkmıyan bu hayvanın bu duruma göre uzun süredir Türkiyede pek ender olması gereği anlaşılıyor.

Felis chaus Güldenstaedt = Sazlık kedisi ve *Felis caracal* Schreber = Karakulak'ın daha evvelki miktarları hakkında bilgi olmamasına rağmen ziraatın hızla kesafet ve alan kazandığı güney illerimizde hızla küçülüp kaybolan sazlık ve çalılıklarla beraber, bu kedilerin de hızla azaldıklarını kabul için her çeşit sebep mevcuttur.

Panthera pardus tulliana Valenciennes = Panter, pars: Güneybatı hatta güney illerimizde bazı ihtiyar avcılarının gençliklerinde vurulmuş ölümlerini gördüklerini çok iyi hatırladıkları bu hayvan, bugün yalnız Batı Anadolu'da ve hatta büyük bir ihtimalle ancak bir kaç sayılı nümune halindedir.

Artiodactyla takımından:

Sus scrofa libycus Gray = Yaban domuzu : Çocukluğumuzda tarlalarımızda zararlarını bizzat gördüğümüz bu hayvan da bugün artık o tarlalara kadar gelememiş, çok daha dar çevrelere bağlı kalmıştır. Bazı sebeplerden sevilmemesi ve zararlarına rağmen insafla düşünülürse, orman ve sazlık yırtıcıları için önemli bir besi kaynağı olan yaban domuzları hiç de mübalağa edildiği derecede zararlı değildirler. Onları yok etmeden de zararlarından korunmak ve böylece onlarla beslenen pek çok diğer yabani memeliyi korumak mümkündür.

Dama dama L. = Ala geyik : 1877 de DANFORD ve ALSTON Güney Anadolu yaylalarında bu hayvanın pek çok bulunduğunu bildiriyorlar. LYDEKKER 1915 te, Marmaranın güneybatı ucunda dar bir bölgede bulunduğunu kayıt ediyorsa da, bu bölgelerde oturan insanlardan bugün hiç kimse ne bu hayvanı tanıyor, ne de böyle bir hayvandan bahsedildiğini hatırlıyor. BARCLAY 1934 de bu hayvanın yukarıda kayıt edilen yerlerde bulunup bulunmadığını münakaşa ediyor. ELLERMAN ve MORRISON-SCOTT 1951 de bu hayvanın Türkiye'deki durumunu belirsiz olarak veriyorlar. Bu duruma göre bu hayvanın hiç olmazsa 1877 ve daha önce, kaydedilen yerlerde bulunduğu ve bugün Türkiyenin hiç bir yerinde bulunmadığı, yani ortadan kalktığı

anlaşıyor. Böylece alageyik bu listede isimleri verilen memelilerin muhafaza edilmedikleri takdirde varacakları sonuca halen duçar olmuş bir misâldir.

Cervus elaphus maral Gray = Geyik : Azalan ormanlarla sıkışmakta olan av çenberi, artan insan nüfusu ile büsbütün bu hayvan üzerinde ağırlaşmaktadır. 30 yıl evvel ne otomobil yolu, ne de oteli bulunmayan, sadece uzak bir göl olan Abant çevresinde avcılar bol bol geyik avlardı. Her ne kadar bugün Abant çevresindeki ormanlar mevcutsa da, geyikler artık yoktur. Maraş civarındaki çıplak dağlarda ihtiyar avcıların 20 yıl evvel geyik avladıkları yerleri görüpte inanmak çok zor olmaktadır. Antakyada Belen geçitinin 7-8 km. güneyine doğru gidildikçe karşılaşılan ormanlarda 15-16 yıl evvel ormandan bir yırtıcı pençesinden kurtulmak üzere yayla evlerine doğru fırlayan geyik ve *Gazella dorcas* L. = ceylanlara bu ormanlarda artık aranmakla da rastlanmıyor.

Gazella subgutturosa Güldenstaedt = Acem gazeli'nin de bugün Türkiyede sadece Urfanın Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'nde bulunmasının sebebi çiftlik idaresinin bu hayvanları korumasıdır. Şubat ayında bir ciple çiftlik arazisinde dolaşarak bir günde 30-40 lık 6-7 sürüye rastlamak mümkündür. Fakat hayvanların merhametsizce avlandıkları çiftlik dışında bir tek nümune bile rastlanmıyor.

Rupicapra rupicapra asiatica Lydekker = Dağ keçisi ve *Capra hircus aegagrus* Erxleben = Yaban keçilerini bugün artık insan nüfusunun o kadar fazla olmadığı doğu illerimizin yüksek dağlarında bulmak mümkündür.

Ovis orientalis gmelini Blyth ve *Ovis orientalis anatolica* Valenciennes = Yaban koyunlarının Orta Anadolu ve Toros çevrelerinde nadir hale geldiğini bilmiyen avcı yok gibidir. Halbuki *Ovis orientalis armeniana* Nasonov = Yaban koyununu Vanın etrafındaki yüksek dağlarda her zaman avlamak hâla mümkündür.

Lagomorpha takımından:

Lepus europeus syriacus Ehrenberg = Tavşan : İnsan nüfusunun artması sonunda avın ve ziraat kesafetinin fazlaşması tavşanlarımızı bile azaltmıştır. 30 yıl evvel tavşan avlanan yerlerde, bugün bir tek bile tavşan bulunmamakta ve avcılar 15-20 misli daha uzaklara giderek tav-

şan bulabilmektedirler. Tavşanların sebze ve bağlara zarar verdikleri yerler hâlâ varsa da, bir çok vilâyet ve kazalarımızda yaşlı avcılarla bugünkü genç avcıların tavşan avına gittikleri yerleri kıyaslamak üremesi ile meşhur olan bu hayvanın bile bizde azaldığını anlamağa yetmektedir.

R o d e n t i a takımından:

Allactaga williamsi laticeps Nehring = Arap tavşanı: 1938-39 yıllarında Ankara Gerede arasında gece otomobille seyahat edip de 1-2 arap tavşanına rastlamamak hemen hemen imkânsız iken bugün değil ana otomobil yolu, fakat aynı bölgede araziye çıkarak aradığımız halde bile bir tekini bulamıyoruz. Şimdi onları ancak Konya Ereğlisinin civarındaki tenhalıklarda bulmak mümkün oluyor.

Sciurus anomalus Güldenstaedt = Sincap : Amerikanın 40-50 bin nüfuslu şehirlerinin bile ağaçlarında gündüzün rahatça dolaşan bu hayvanlar en güzel ormanlarımızda dahi bol bol bulunmuyor. Köylü çocukların sapan kayaları ile vurup düşürerek köy yakınlarında barındırmadıkları bu hayvanlar, yırtıcılara yiyecek sağlıyan diğer hayvanların azlığından olsa gerek köylere uzak ormanlarımızda da gerekli sayıda görünmüyorlar.

Bugüne kadarki müşahedelerle azalmakta oldukları tesbit edilmiş ve burada isimleri verilen hayvanlardan gayrı diğer memelilerin nesillerinin Türkiyede devamı normal veya garantili manası çıkarılmamalıdır. *Capreolus capreolus capreolus* L. = Karaca ve *Felis lynx* L. = Vaşak gibi birçokları hakkında henüz bir karara götürecek bilgi toplanmamış olmasından ötürü burada onlardan söz açılmamıştır.

Genel olarak memleketimizde yaşayan yabani memeli mevcudu diğer bazı memleketlere oranla çok az görünmektedir. Birleşik Amerikanın yüksek yaylalarının aşağı yukarı bizim Orta Anadolu enlemlerine düşen ve benziyen kısımlarında bir otomobille gece yarısı çiftlikler arasındaki yollarda 80-90 km. yol alınsa tavşan veya diğer küçük memeliler de dahil hiç olmazsa 7-8 memeli nümunesine canlı veya yolda ezilmiş halde rastlanır. Türkiyede ise aynı şartlar altında 100-150 km. de 1-2 nümuneye ancak ya rastlanıyor ya rastlanmıyor.

Eğer memleketimizin tabii servetleri olan güzelliklerini kurutmak ve onu çölleştirmek istemiyorsak, hiç olmazsa burada isimleri geçen

memeliler için en azından 8-10 yıllık bir av yasağı konması hususunda geç kalmak üzere olduğumuzu bilmeliyiz. Ne şekilde, ne yolla ve nasıl olursa olsun fakat bu hayvanları -zararları varsa korunma yönünde tedbirler alarak- mecbur kalmadıkça öldürmemegi en kısa zamanda sağlamak zorundayız, aksi halde alageyiğin akibeti hepsini hem de çok daha kısa zamanda beklemektedir.

SUMMARY

There has been no research into the fluctuation and increase or decrease of the populations of wild mammals in Turkey. It is only possible to find some notes discussing the situations of certain mammals, such as *Dama dama* L., which have not been found in Turkey for the last 40-50 years.

While we were doing our field studies in Turkey in order to find out the variation and distribution of Turkish mammals, we made inquiries about increase and decrease of the mammal populations with old hunters and countrymen.

These inquiries and our own observations showed that many of our mammals have unfortunately been decreasing visibly in the last 80-90 years at least.

These mammals are given here under the nomenclature and systematic used by ELLERMAN and MORRISON-SCOTT (1953), and with their vernacular names.

The reasons causing the decrease are added too.

L İ T E R A T Ü R

1. BARCLAY, E.N.: Notes on the fallow deer of Asia Minor. - Ann.Mag.Nat. Hist. 14(10): 157-159. 1934.
2. DANFORD, C.G. ve ALSTON, E.A.: On the mammals of Asia Minor. I. - Proc.Zool.Soc.London: 270-281. 1877.
3. DANFORD, C.G. ve ALSTON, E.A.: On the mammals of Asia Minor. II. - Proc.Zool.Soc.London: 50-64. 1880.
4. ELLERMAN, J.R. ve MORRISON-SCOTT, T.C.S.: Checklist of Palearctic and Indian mammals. 1758-1946. London, 1951.
5. LYDEKKER, R.: Catalogue of the ungulate mammals. London, 1913-16.